

УДК 322.2

ПРІОРИТЕТИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В РЕЛІГІЙНІЙ СФЕРІ

ЛАРИСА ВЛАДИЧЕНКО,*кандидат філософських наук, докторант відділення релігієзнавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті виконано огляд концептуальних засад сучасної державної політики України щодо релігійних організацій. Визначені проблемні питання розвитку відносин між державою й релігійними організаціями. Висвітлена діяльність суб'єктів державно-конфесійних відносин щодо їх вирішення.

Ключові слова: державно-конфесійні відносини, міжконфесійні організації, міжвідомчі комісії з питань забезпечення релігійної свободи, державний орган у справах релігій, законодавство про свободу совісті та релігійні організації, громадські ради для співпраці з релігійними організаціями.

Постановка проблеми. Від проголошення незалежності України й до сьогодні державно-конфесійні відносини мають високий рівень актуальності в науковій сфері серед філософів, релігієзнавців, істориків, соціологів та представників інших галузей науки. Сучасне релігійне життя України постійно знаходиться в динамічному процесі. Потрібно констатувати, що за останні роки в Україні відбулися значні позитивні зміни в розвитку релігійного життя, розширилися межі релігійної свободи в суспільстві, кардинально змінилися характер та інтенсивність участі релігійних об'єднань у міжрелігійному спілкуванні. Однією з характерних рис сучасних релігійних організацій є прагнення активної участі в усіх сферах життя суспільства. Стає обов'язковою присутність представників релігійних організацій на політичних, культурних, освітніх та соціальних заходах не тільки в Україні, але й за її межами. У цій ситуації актуалізується питання щодо державної політики України в релігійній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення окресленої проблеми. Обсяг досліджень, у яких аналізуються питання відносин між державою й релігійними організаціями, є достатньо великим. Праці відомих науковців В. Бондаренка, С. Здіорука, М. Новиченка, А. Колодного, М. Клімова, О. Сагана відтворюють узагальнену картину зміни релігійної ситуації в Україні після прийняття незалежності. Дослідженню питань відносин між державою й окремими релігійними конфесіями присвячені роботи В. Докаша, П. Яроцького, Л. Філіпович. Розкриттю теоретичних проблем зв'язку релігії й політики присвячені праці М. Бабія, В. Єленського, Н. Кочан, М. Кирюшка, М. Рибачука, Ю. Решетнікова. Водночас питання стосовно ведення сучасної політики держави відносно релігійної сфери потребує постійної уваги.

Метою статті є висвітлення сучасного стану та проблемних моментів державної політики щодо релігійних організацій. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: здійснити загальний огляд сучасного стану державної політи-

ки в релігійній сфері; виділити актуальні проблемні моменти в державно-конфесійних відносинах в Україні; висвітлити безпосередньо діяльність суб'єктів державно-конфесійних відносин щодо вирішення проблемних моментів відносин між державою й релігійними організаціями.

Виклад основного матеріалу. Україна є поліетнічною і поліконфесійною державою. Розвиток релігійного середовища демонструє динаміка росту релігійної мережі. Станом на 1 січня 2012 року в Україні релігійна мережа представлена 55 віросповідними напрямками, у межах яких діє 36500 релігійних організацій [3]. Для порівняння: на 1 січня 1992 року релігійна мережа була представлена 18 віросповідними напрямками, у межах яких діяло 13217 релігійних організацій. Можемо спостерігати, що за двадцять років незалежності України релігійна мережа держави збільшилася у 2,8 раза.

Наявний динамічний розвиток релігійного комплексу країни є одним із показників поступального ефективного процесу гармонізації державно-конфесійних відносин та постійної уваги органів державної влади до проблем, пов'язаних зі свободою совісті, що зумовлено демократичними зрушеннями в державі та виваженою державною політикою в релігійній сфері.

У щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2011 рік зазначається, що "на сьогодні знято більшість обмежень у діяльності церкви й закладено основи співробітництва держави і церкви" [13, с. 116]. Згідно з результатами останнього, проведеного в листопаді 2010 р. Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, загальнонаціонального соціологічного опитування, "більшість (76 %) громадян тією чи іншою мірою згодні з твердженням, що "в Україні існує повна свобода совісті і рівність віросповідань перед законом", причому кількість тих, хто так вважає, порівняно з 2000 р., зросла майже на 10 %" [11, с. 51]. Одночасно потрібно зауважити, що залишається й частка тих, хто незадоволений рівнем релігійної свободи в державі.

№ 5 (119) вересень-жовтень 2012 р.

Питання свободи совісті, віросповідання, державно-конфесійних відносин в Україні за період її незалежності привертають особливу увагу міжнародної спільноти. Україна, приєднавшись у листопаді 1995 року до Ради Європи, "зобов'язалась дотримуватись своїх загальних обов'язків згідно зі Статутом Ради Європи, а саме: плюралістичної демократії, верховенства права та захисту прав людини й основних свобод усіх осіб під її юрисдикцією" [9], а також узяла на себе виконання зобов'язань, перелічених у Висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи № 190 (1995), серед яких, зокрема, подальше вдосконалення законодавчої бази у сфері забезпечення свободи совісті [1]. Зазначимо, що в аналітичних матеріалах як в Україні, так і міжнародного рівня експерти наголошують на необхідності подальшого вдосконалення законодавства, що продиктовано новими реаліями розвитку суспільства. Указаному питанню безпосередньо на міжнародному рівні приділяється значна увага, наприклад, у документах Парламентської Асамблеї Ради Європи, Організації Об'єднаних Націй, Державного департаменту США тощо. Наприклад, у щорічних рапортах "Міжнародна свобода релігії", які оприлюднює Бюро демократії, прав людини та праці Державного департаменту США зацентровано увагу на тому, що в Україні існують певні проблемні моменти законодавчого характеру в зазначеній сфері [Див.: 14]. У доповіді правозахисних організацій за 2011 р., яку оприлюднила Українська гельсінська спілка з прав людини, зазначено, що в Україні у сфері свободи думки, совісті та релігій "зберігається відносна свобода, особливо в порівнянні з іншими країнами пострадянського простору. З іншого боку, залишаються старі проблеми, пов'язані частково зі старим законодавством" [5, с. 102].

Під час відкриття Міжнародного саміту з проблем захисту прав національних меншин "Досвід України для світу" керівник Головного управління з гуманітарних і суспільно-політичних питань Адміністрації Президента України Ганна Герман наголосила на "необхідності розвивати законодавство на користь розширення прав представників різних національностей та віросповідань" [6].

Міжнародні та вітчизняні експерти у сфері державно-конфесійних відносин, а також представники релігійної спільноти пропонують удосконалити законодавчу базу у сфері свободи совісті такими впровадженнями та доопрацюваннями: удосконаленням недискримінаційної системи реєстрації релігійних організацій, розробкою оптимальних шляхів для повернення релігійним інститутам колишнього релігійного майна, надання релігійним організаціям статусу юридичної особи, прийняття вдосконаленої процедури проходження альтернативної служби, спрощення отримання дозволів на проведення мирних зібрань, надання права релігійним організаціям засновувати загальноосвітні заклади тощо.

Зазначимо, що державними органами влади поступово здійснюються комплексні заходи щодо вдосконалення законодавства про свободу совісті та релігійні організації. Наприклад, упродовж останніх п'яти років вищими органами виконавчої влади (Кабінетом Міністрів України, державним органом України у справах релігій) було втілено ряд ініціатив нормативно-правового характеру у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій, спрямованих на гармонізацію державно-конфесійних відносин. Релігійні організації були звільнені від конкурсів

при передаванні їм в оренду державного та комунального майна для забезпечення проведення богослужінь; отримали можливість подовжувати термін дії договору оренди державного або комунального майна на період до двох років; отримали спрощену процедуру видачі іноземних паспортів тим громадянам, які з релігійних міркувань відмовляються отримати ідентифікаційний податковий номер; отримали зменшення тарифів на комунальні послуги до рівня тарифів для населення; їм знижено ціни на природний газ для комунально-побутових потреб; звільнилися від сплати за вирубку зелених насаджень при будівництві культових споруд; отримали звільнення від митних операцій з увезення релігійної літератури тощо.

Необхідно зазначити, що вищевказані прийняті закони та нормативно-правові акти не вичерпують потенційних демократичних перспектив утілення законодавчих ініціатив, а правове врегулювання державно-конфесійних відносин та існування релігійного комплексу в Україні залишається важливим напрямом державної політики. Так, у процесі розробки вищих органів виконавчої влади знаходяться такі законопроекти: нова редакція Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації", Концепція державно-конфесійних відносин України, законопроект "Про повернення культових будівель релігійним організаціям", Концепції релігійної опіки ув'язнених; а також на безпосередньому розгляді у Верховній Раді України знаходяться законопроекти, присвячені питанням свободи совісті та віросповідання або іншим галузям суспільного життя, але окремі їх положення направлені на розв'язання актуальних питань діяльності релігійних організацій: Проект Закону "Про внесення змін до деяких законів України" (щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів), Проект Закону "Про внесення змін до статті 11 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" (щодо соціального захисту студентів і викладачів духовних навчальних закладів), Проект Закону "Про внесення змін до деяких законів України" (щодо мораторію на приватизацію майна культового призначення), Проект Закону "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України" (щодо діяльності Міністерства юстиції, Міністерства культури, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, а також Державного космічного агентства), нова редакція Закону України "Про захист суспільної моралі" та інші.

Як зазначається в інформаційному звіті Міністерства культури України, "законодавчі ініціативи в галузі свободи совісті та віросповідання покликані удосконалити й зміцнити правові засади діяльності релігійних організацій, поліпшити умови для реалізації ними своєї суспільної й духовної місії, сформувати соціально-політичні механізми подальшого розвитку релігійних інституцій" [3].

Можна констатувати, що в Україні відбувається дієва співпраця між державними інституціями та представниками релігійних організацій. З боку держави за неї відповідає Державний комітет України в справах релігій та міжвідомчих комісії, а з боку релігійних організацій - міжконфесійних організацій, а також проходять робочі зустрічі керівництва держави з керівниками релігійних організацій.

Після проведення адміністративної реформи у

2010-2011 рр. функції державного органу України у справах релігій виконує Державний департамент у справах релігій і національностей Міністерства культури України. Зазначимо, що при Мінкульту у 2011 р. була створена й працює донині Робоча група з підготовки законопроектів у галузі свободи совісті, яка зосереджує свою діяльність на вирішенні проблемних питань законодавчого характеру у сфері державно-конфесійних відносин.

У 2007 р. була створена Комісія при Кабінеті Міністрів України з питань повернення майна релігійним організаціям. З 2008 р. зазначена Комісія реорганізована в Комісію з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій. Згідно зі змінами, які були внесені до її Положення, Комісія є тимчасовим консультативно-дорадчим органом. Комісію очолює Віце-прем'єр-міністр України - Міністр охорони здоров'я, а до складу входять керівники міністерств та відомств, а також представники релігійних організацій. "До її компетенції, окрім питань, пов'язаних із поверненням майна релігійним організаціям, передбачено здійснення комплексу дій, спрямованих на створення сприятливих умов щодо діяльності релігійних організацій, забезпечення рівних прав і можливостей, необхідних для здійснення ними своєї соціальної місії, утвердження релігійної та світоглядної терпимості" [12, с. 46]. У 2009 році Комісією було проведено два засідання, на яких обговорювалися шляхи вирішення актуальних питань релігійного комплексу. Зокрема, питання діяльності релігійних, благодійних і громадських організацій з опіки безпритулних дітей, сиріт та дітей з неблагополучних сімей, стан викладання в Україні курсів духовно-морального спрямування, питання реституції церковного майна та підходи до вдосконалення чинного законодавства України про свободу совісті та релігійні організації. Упродовж 2011 і 2012 рр. засідання Комісії не відбувалися у зв'язку з проведенням адміністративної реформи вищих органів влади.

Також слід зазначити, що при вищих органах виконавчої влади, зокрема при міністерствах та відомствах, діють громадські дорадчі органи по співпраці з релігійними організаціями. Безпосередньо з 2008 р. діють: Громадська рада при Міністерстві освіти і науки, молоді та спорту України з питань співпраці з Церквами та релігійними організаціями, Громадська рада з питань співпраці з Всеукраїнською радою церков при Міністерстві охорони здоров'я України; до 2010 р. при Державному комітеті України у справах національностей та релігій діяла Рада духовних управлінь і центрів мусульман України; з 2009 р. діє Рада у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України; з 2012 р. діє Громадська рада при Міністерстві культури та Консультативна рада при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини.

На регіональному й місцевому рівнях також присутня діяльність громадсько-дорадчих органів. Майже в усіх областях України діють регіональні ради Церков і релігійних організацій, в основному це міжцерковні ради при обласних державних адміністраціях. Наприклад, із двадцяти семи адміністративних центрів України такі ради були створені при двадцяти двох державних обласних адміністраціях, які започаткували свою роботу з 2008 р.

Діяльність вищезазначених громадських дорад-

чих органів при центральних і регіональних органах виконавчої влади покликана поглиблювати співпрацю державних органів та релігійних організацій у різних сферах суспільного життя. Завдяки активній діяльності зазначених рад було досягнуто затвердження профільним міністерством навчальної програми з "Основ християнської етики", до державного переліку спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій, додано спеціальність "Богослов'я", розроблено проект Концепції душпастирської опіки в Збройних силах України та Етичну концепцію лікаря. А також у процесі обговорення знаходяться інші нагальні питання державно-релігійного комплексу.

В Україні діють міжконфесійні об'єднання, які, у свою чергу, виступають повноправними суб'єктами державно-конфесійних стосунків: Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій (ВРЦІРО), Українська міжцерковна рада (УМР), Нарада представників християнських церков України (нарада церков), Рада євангельських протестантських церков України (РЄПЦУ), Українське біблійне товариство та міжконфесійна рада "Мир - дар божий". На стадії формування перебувають Всеукраїнська рада християнських церков (ВРХЦ) і Духовна рада України. Діяльність зазначених міжцерковних об'єднань безпосередньо сприяє налагодженню партнерських відносин між державою та релігійними організаціями, а також знаходженню компромісних рішень при вирішенні проблемних питань релігійного комплексу.

Провідним міжконфесійним органом в Україні є Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій, яка представляє понад 90 % організацій релігійної мережі України. Як зазначають експерти з державно-конфесійних відносин, "найбільш активним суб'єктом державно-конфесійних відносин у 2011 році була Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій. Значною мірою завдяки її діяльності та активній позиції низки конфесій у минулому році було подолано виклики, що стосувалися свободи віросповідання та діяльності релігійних організацій в Україні" [2].

Вищезазначене зумовлено проведенням виваженої державно-конфесійної політики та вибудовуванням моделі державно-конфесійних відносин, притаманної для України. Як зазначають дослідники, у світовій практиці існують три базові моделі державно-конфесійних відносин: "це сепаративна модель, ґрунтована на відокремленні Церкви від держави та жорсткому розмежуванні їх сфер діяльності; коопераційна модель (кооперативна партнерська) - яка передбачає співпрацю Церкви та держави, активну участь Церкви в освітніх, культурних, соціально-економічних процесах; протекціоністська (патерналістська) - за якої держава відкрито надає підтримку Церкві, виокремлюючи її при цьому як "державотворчу" структуру, "духовний атрибут" [10, с. 2].

Можна констатувати, що в Україні поступово встановлюється партнерська модель державно-конфесійних відносин. Зокрема, на цьому акцентується увага в щорічному посланні Президента України до Верховної Ради, де безпосередньо зазначено, що "національна модель державно-церковної взаємодії еволюціонує в напрямку від сепаративної до партнерської" [7, с. 156].

Потрібно зазначити, що в наукових, державних, громадських колах українського суспільства досить

широко обговорюються питання прийняття на законодавчому рівні концепції державно-конфесійних відносин. Зазначене питання неодноразово порушувалося у зверненнях Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій до керівництва держави. "У цих документах основний акцент зроблено на першочерговості розробки концептуальних засад державно-конфесійних відносин" [8].

Зазначимо, що розробка проекту Концепції державно-конфесійних відносин України відбувалася ще на початку 2000-х років із залученням науковців, представників державних органів та релігійних організацій. Власне опрацьовувалися та розроблялися паралельно декілька проектів зазначеної Концепції.

Зазначимо, що автори одного із проектів Концепції акцентують увагу на тому, що "актуальність Концепції зумовлена потребою удосконалення загальних засад реалізації права людини на свободу совісті та партнерських взаємовідносин між державою і церквою (релігійними організаціями) в Україні" [4, с. 3].

Висновки

1. Серед проблемних питань відносин між українською державою й релігійними організаціями можна назвати: потребу приведення законодавства України у сфері свободи совісті й релігійних організацій до норм європейських стандартів та вимог реалій сьогодення (у питаннях реєстрації релігійних організацій, повернення майна культового призначення); налагодження дієвої співпраці консультативно-дорадчих органів як повноцінних суб'єктів державно-конфесійних відносин в регіонах України; недостатнє залучення представників релігійної спільноти до обговорення щодо пошуку ефективних шляхів вирішення проблем державно-конфесійної спрямованості.

2. Поступово державні органи влади в Україні встановлюють практику ведення повноцінного діалогу між суб'єктами державно-конфесійних відносин. Зокрема, активну участь у цих відносинах беруть державний орган у справах релігій, міжконфесійні ради, консультативно-дорадчі органи з питань релігійної проблематики при центральних і регіональних органах влади. У цілому можна констатувати, що комплекс державно-конфесійних питань знаходиться в стадії активного нормативно-правового врегулювання, що характеризує Україну як правову державу та закладає перспективи її подальшого демократичного розвитку.

У подальших дослідженнях доцільно виконати порівняльний аналіз досвіду України з країнами Європейського Союзу в питанні ведення державної політики в релігійній сфері.

L. Vladychenko

PRIORITIES OF THE CURRENT STATE POLICY ON RELIGIONS

The conceptual basics of the current state policy of Ukraine on religious organizations have been reviewed by author in this article. Problems in progress of relations between the state and religious organizations and their activities were on focus in order to identify and resolve them.

Key words: State-church relations, interconfessional organizations, the Interdepartmental Commissions on Religious Freedom, the state authority on religions, the legislation on freedom of conscience and religious organizations, civic councils of the cooperation with religious organizations.

© Л. Владиченко

Надійшла до редакції 11.09.2012

№ 5 (119) вересень-жовтень 2012 р.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://www.coe.kiev.ua/uk/dogovory/N190\(1995\).html](http://www.coe.kiev.ua/uk/dogovory/N190(1995).html).
2. Заєць О. Огляд державно-конфесійних відносин в Україні у 2011 році [Електронний ресурс] / О. Заєць. - Режим доступу : http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1011%3A1&catid=37%3Aart&Itemid=64&lang=uk.
3. Інформаційний звіт Міністерства культури України "Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні (за 2011 р.) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1034%3A1&catid=51%3Astats&Itemid=79&lang=uk.
4. Концепція державно-конфесійних відносин в Україні // Національна безпека і оборона. - 2004. - № 3 (51). - С. 3-21.
5. Права людини в Україні - 2011. Доповіді правозахисних організацій / [за ред. Є. Захарова]. - Харків : Права людини, 2012. - 352 с.
6. Президент Янукович підкреслює важливість міжконфесійного діалогу в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1121%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk.
7. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. - К. : НІСД, 2012. - 256 с.
8. Рада представила керівництву держави свій шлях законодавчих змін у сфері свободи совісті [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://vrciro.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=93&Itemid=1.
9. Резолюція 1466 (2005) ПАРЄ "Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною" від 5 жовтня 2005 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1173801291>.
10. Створення концептуальних засад державної політики стосовно Церкви та релігійних організацій в Україні - потреба часу // Національна безпека і оборона. - 2004. - № 3 (51). - С. 2.
11. Церковно-релігійна ситуація і державно-конфесійні відносини в Україні : підсумки десятиліття, тенденції і проблеми (аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. - 2011. - № 1-2 (119-120). - С. 2-77.
12. Щодо створення Комісії з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій // Вісник Державного комітету України у справах національностей та релігій / [голов. ред. О. Н. Саган]. - 2008. - № 3. - С. 46.
13. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні. - К. : Обудсман України, 2011. - 330 с.
14. International Religious Freedom Report for 2011 Ukraine [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm?dclid=192873#wrapper>.